

**PROMĚNY KONTROLNÍCH MECHANISMŮ
ČESKOSLOVENSKÉ ARMÁDY V LETECH 1945–1989**

FRANTIŠEK HANZLÍK

The article deals with the restoration of the control mechanism of the Czechoslovakian army in a difficult post-war situation and its changes in the period until 1989, when social changes in Czechoslovakia led to the fall of the totalitarian regime.

The paper describes the impact of the changes in the internal political situation on the development of the military and on the change in the character of activities and personnel changes in its control mechanism.

Key words: control mechanisms; czechoslovak armed forces; world war II; Inspektion of the Minister of National Defence.

Úvod

Okupací zbytku Československa 15. března 1939 a následnou likvidací předmnichovské československé armády zanikly i všechny její složky budované od vzniku republiky téměř dvě desetiletí. To se týkalo i kontrolního mechanismu v armádě, který měl v letech 1918–1938 různé podoby. Následující příspěvek je pokračováním studie zveřejněné ve Sborníku PdF MU číslo 1/2019 s názvem – Vznik a působení kontrolních mechanismů československé branné moci v letech 1918–1938. Cílem příspěvku je ukázat souvislosti obnovy kontrolního mechanismu československé armády ve složité poválečné situaci a jeho proměny v následujícím období až do roku 1989, kdy došlo v Československu ke společenským změnám vedoucím k pádu totalitního režimu. Obsah příspěvku ukazuje vliv proměny vnitropolitické situace na vývoj v armádě a na proměnu jejího kontrolního mechanismu. Rozhodující vliv mělo uchopení moci komunistickou stranou v únoru 1948 a v jeho důsledku přeměna armády na ozbrojenou mocenskou složku vládnoucí komunistické strany. Ve vývoji armádního kontrolního mechanismu se odrazilo také uplatňování vlivu Sovětského svazu na budování československé armády, její začlenění do Varšavské smlouvy v roce 1955, ale události pražského jara 1968.

Obnova kontrolního mechanismu v armádě po skončení 2. světové války

V období druhé světové války vznikaly československé zahraniční jednotky na Západě, na Středním východě i v Sovětském svazu. Přesto, že byly formálně podřízeny londýnské čs. exilové vládě a ministerstvu národní obrany, vznikaly a působily na území cizích států, kde platila pravidla, jimiž se řídily armády těchto států. Do konce války nebyla u exilového ministerstva národní obrany zřízena funkce odpovídající funkci generálního inspektora branné moci. Kontrolní funkci plnilo exilové ministerstvo národní obrany v čele s gen. Sergějem Ingramem. V září 1944 byl z funkce ministra národní obrany exilové vlády odvolán. Následně byl ustanoven do funkce Hlavního velitele branné moci. Jeho pravomoci vůči čs. zahraničním jednotkám se

příliš nezměnily. Tuto funkci vykonával až do dubna 1945.

V roce 1945 byla postupně obnovována československá branná moc, jak se tehdy armáda oficiálně nazývala. V dubnu 1945 vznikla v Košicích první poválečná vláda a byl přijat vládní program, který obsahoval rozsáhlou pasáž věnovanou budování armády po osvobození. Představitelům komunistické strany se při jednáních o vládním programu podařilo prosadit ustanovení, jehož cílem bylo budování armády podle sovětského vzoru. Od dubna 1945 byl tak mezi komunistickou stranou a ostatními politickými stranami zahájen zápas o charakter obnovované armády. Většina významných představitelů odboje působících v průběhu války na Západě byla na základě rozhodnutí Vojenské rady při předsednictvu vlády odstraněna z armády. Šlo například o ministra národní obrany exilové vlády a později Hlavního velitele branné moci gen. Sergěje Ingra, šefa zpravodajské služby gen. Františka Moravce, náčelníka čs. vojenské mise u spojeneckých armád gen. Ondřeje Gaka – Mézla a další generály. Rozhodující funkce v armádě obsadili generálové a vysocí důstojníci, kteří většinou v období války působili v čs. vojenských jednotkách v Sovětském svazu. Patřili k nim například ministr národní obrany gen. Ludvík Svoboda, náčelník Hlavního štábu MNO gen. Bohumil Boček, přednosta Hlavní správy výchovy a osvěty – pplk. JUDr. Jaroslav Procházka, přednosta Hlavní správy obranného zpravodajství pplk. Bedřich Reicin atd.

Komunistická strana, která získala v armádě značný vliv, se snažila o narušení kontinuity nově budované armády s armádou předmnichovskou. Proto také počáteční úvahy o znovuobnovení funkce generálního inspektora nedospěly do stádia, kdy by se reálně uvažovalo o jejím zřízení. Od září 1944, kdy byl z funkce ministra národní obrany exilové vlády v Londýně nucen, především v důsledku nátlaku Sovětského svazu, odejít gen. S. Ingr byla zřízena funkce – Hlavní velitel branné moci. Tuto funkci vykonával gen. S. Ingr do března 1945. Pouze vzdáleně připomínala funkci generálního inspektora. Přesto, že ještě na jednání Vojenské rady při předsednictvu vlády

Gen. Sergěj INGR.
Fotoarchiv VHA Praha

Gen. Ludvík SVOBODA.
NA Praha – centrální katalog fotografií

dne 5. dubna bylo obsazení této funkce projednáváno, nebyla nakonec obsazena ani v následujícím období. Bezprostředně po válce tak v armádě nebyla zavedena funkce odpovídající svými kompetencemi funkci generálního inspektora předmnichovské armády.

Stejně jako všechny ostatní oblasti života společnosti trpěla také armáda nedostatkem fakticky všeho, co bylo potřebné k jejímu obnovení a normálnímu fungování. Nedostatky se projevovaly ve výzbroji, výstroji, v proviantním zabezpečení, ve finančním zabezpečení, v ubytování i v dalších oblastech. Vedení státu a armády se snažilo přijímat opatření, aby byly efektivně a hospodárně využity veškeré prostředky určené k budování armády a k zabezpečení jejího každodenního života. To byl jeden z hlavních důvodů zřízení funkce *Kontrolního a úsporného komisaře vojenské správy*. Stalo se tak dne 4. března 1946. Jeho zřízení bylo zveřejněno v Domácím rozkaze MNO číslo. 119/1946 čl. 3.¹ Kontrolní komisař byl pověřen prováděním kontrolní činnosti v oblasti hospodaření se státními prostředky, které byly vyčleněny na armádu. Kontroly se zaměřovaly na jejich efektivní a hospodárné vynakládání. Kontrolní komisař byl pověřen účastnit se všech porad složek MNO ve věcech finančních a hospodářských, měl oprávnění podávat návrhy k jejich svolání. Kontrolní komisař byl také mimořádným členem Armádního poradního sboru (APS), kde se projednávaly důležité otázky budování armády.

Strukturu úřadu kontrolního a úsporného komisaře vojenské správy stanovoval předpis Org–II–1z roku 1947.² Skládal se z:

- Zástupce přednosta;
- skupiny všeobecné;
- skupiny hospodářské;
- skupiny technické;
- pomocné kanceláře.

Všeobecná skupina měla dbát na úspornost a účelnost zákonných a organizačních opatření v zájmu armády. Dohlížet na vojenskou správu při vydávání opatření, zda postupuje úsporně a podává návrhy na zlepšení finanční a hospodářské situace.

Hospodářská skupina byla pověřena vyjadřovat se ke všem rozpočtovým otázkám ministerstva národní obrany a při požadavcích o zvláštní úvěry. Prováděla kontrolu finančního hospodaření u všech složek vojenské správy. Dále byla oprávněna zúčastňovat se všech finančních a hospodářských jednání, jak složek vojenské správy, tak složek, které stály mimo ni. Prováděla hospodářskou kontrolu u MNO i útvarů a zpracovávala návrhy a opatření na zlepšení úspornosti.

Technická skupina měla kontrolovat účelné a efektivní hospodaření s materiálem a majetkem vojenské správy. Podávala návrhy na odstranění zjištěných závad v této oblasti působnosti.

Všechny složky ministerstva národní obrany i vojenské útvary měly povinnost předkládat ke kontrole požadované písemnosti a dokumenty, které byly vyžadovány kontrolním komisařem.

Funkce kontrolního a úsporného komisaře byla považována za málo významnou. Po květnových volbách v roce 1946 se stal předsedou vlády Klement Gottwald. Do funkce ministra národní obrany byl jmenován opět gen. Ludvík Svoboda. Komunistická strana získávala postupně v armádě stále větší vliv. Zaměřila se především na obsazování klíčových pozic v armádě buď generály, kteří vstoupili do KSČ nebo s komunisty spolupracovali. Do méně významných pozic naopak navrhovali generály, kteří představovali kontinuitu s armádou předmnichovskou a zůstali také věrni prezidentu Benešovi a principům budování demokratické armády. Do této kategorie bylo možno zařadit i funkci kontrolního a úsporného komisaře. Do

¹ VÚA – VHA Praha, (VÚA – VHA) důvěrný rozkaz ministra národní obrany ze dne 4. března 1946. Číslo 119. čl. 3.

² VÚA – VHA, Org–II–1, 1947. Hlava XXI, s. 217–222.

čela úřadu byl jmenován divizní generál Bedřich Neuman, jehož zásluhy z odboje za druhé světové války byly nepochybné. Jmenováním do této formálně vysoké funkce byl vyřazen z možnosti spolurozhodovat o zásadních otázkách budování armády stejně jako generál Alois Liška, který byl ustanoven velitelem Vysoké školy válečné. Generál Bedřich Neuman byl okamžitě po uchopení moci komunistickou stranou dne 25. února spolu s dalšími dvěma desítkami generálů propuštěn z armády.

Převzetí moci komunistickou stranou v únoru roku 1948 přineslo zásadní změny i pro armádu. Bezprostředně po únorových událostech byly zahájeny personální čistky v celé armádě.³ Nejvíce byli čistkami postíženi generálové, kteří nepatřili mezi příznivce komunistického režimu. Neblahou úlohu při perzekucích důstojnického sboru, ale při realizaci dalších opatření, které směřovaly k přeměně armády v důležitý mocenský nástroj nového komunistického režimu, sehrál armádní poradní sbor (dále jen APS). Do odstoupení Edvarda Beneše z funkce prezidenta v létě 1948 byl členem APS z titulu své funkce jeden z jeho nejbližších spolupracovníků přednosta Vojenské kanceláře prezidenta republiky gen. Antonín Hasal. Podrobně informoval prezidenta o obsahu jednání a rozhodnutí APS, rozšiřujícím se perzekucím vojáků všech kategorií však zabránit nemohl. Krátce po převzetí moci komunistickou stranou již klíčová rozhodnutí týkající se armády nečinilo ministerstvo národní obrany, vláda, případně parlament, ale vedení Komunistické strany Československa. K naplňování požadavků komunistické strany v armádě byl také v roce 1949 zřízen politický aparát. Svým způsobem plnil i funkci kontrolního mechanismu jak je naplňována „vůle“ vládnoucí KSČ v armádě. Od února 1948 až do listopadu 1989 tak o všech zásadních rozhodnutích týkajících se armády včetně rozhodnutí o vytvoření nebo zrušení kontrolních orgánů v různé podobě rozhodovalo vedení KSČ.

Gen. Bedřich NEUMANN.
Fotoarchiv VHA Praha

Gen. Albín Plevka. SA AČR Olomouc

³ Blíže: HANZLÍK, František. *Diskriminace a perzekuce vojáků v Československu v letech 1945–1955*. Praha: Powerprint s. r. o., 2015, 107 s.

Od února 1948 do roku 1950 ještě formálně existoval úřad kontrolního a úsporného komisaře vojenské správy. Do jeho čela byl po propuštění gen. Bedřicha Neumana z armády postaven málo známý generál Albín Plevka. Ve funkci působil necelé dva roky. Ke dni 1. ledna 1950 byl úřad kontrolního a úsporného komisaře vojenské správy zrušen. Likvidace úřadu byla dokončena do poloviny února roku 1950. Oficiální informace o jeho zrušení byla zveřejněna ve Sborníku důvěrných výnosů MNO ze dne 9. března 1950.⁴

Inspekce ministra národní obrany 1958–1968

Vývoj mezinárodní situace výrazně ovlivnil i vývoj v Československu a v armádě. V dubnu 1950 byl z funkce ministra národní obrany odvolán gen. Ludvík Svoboda. Na doporučení samotného J. V. Stalina se ministrem národní obrany stal JUDr. Alexej Čepička, zeť prezidenta republiky Klementa Gottwalda. Zároveň byl povýšen do hodnosti armádního generála. Pod jeho velením nastalo období tvrdé a bezohledné „sovětizace“ armády. Ve velmi krátké době byla v armádě uskutečněna řada opatření, která mění armádu na důležitý mocenský nástroj státu a tím i KSČ. Výrazem sovětizace bylo i zavedení sovětského hodnostního označení. Po nástupu Čepičky do funkce byly v důsledku působení výše uvedených faktorů plánovány a provedeny rozsáhlé kvalitativní i kvantitativní změny.

Gen. Alexej Čepička.
NA Praha – centrální katalog fotografií

K 1. lednu 1951 měla mít armáda celkem 170 260 vojáků.⁵ Následně byly plánované počty vojáků zvýšeny až na 297 560 ke dni 1. ledna 1953.⁶ K dosažení plánovaných počtů vojáků byla na počátku padesátých let použita i mimořádná opatření jako bylo povolávání vojáků, poddůstojníků a důstojníků na mimořádná cvičení. V roce 1953 byly dokonce armádní jednotky použity k likvidaci nepokojů, které vznikly v souvislosti s měnovou reformou v Plzni a v dalších městech.

Dne 14. května 1955 vznikla Varšavská smlouva. Československo se stalo jejím důležitým členem. Přesto docházelo v polovině padesátých let k relativnímu uvolnění napětí a zmírnění studené války. Přispělo k tomu i úmrtí J. V. Stalina a následné změny v Sovětském svazu. Vývoj v Sovětském svazu měl vliv také na situaci v Československu i v armádě. Z funkce byl odvolán gen. Alexej Čepička. Na jeho místo byl na základě rozhodnutí vedení KSČ jmenován bývalý příslušník 1. čs. armádního sboru v SSSR generál Bohumír Lomský. Po zrušení úřadu kontrolního a úsporného komisaře vojenské správy

⁴ VÚA – VHA, Sborník důvěrných výnosů z 9. března 1950. číslo 9. čl. 65.

⁵ <http://armada.vojenstvi.cz/povalecna/cisla/2.htm>, citováno dne 30. 9. 2019.

⁶ <http://armada.vojenstvi.cz/povalecna/cisla/2.htm>, citováno dne 30. 9. 2019.

nebyla až do roku 1958 zřízena žádná funkce ani úřad, který by bylo možno považovat za předchůdce inspekce ministra obrany. Jedním z rozhodujících důvodů byla i skutečnost, že komunistická strana plně ovládla všechny mocenské složky státu včetně armády a v první polovině padesátých let byla armáda řízena komunistickou stranou přísně direktivně a bez ohledu na náklady, které budování enormní armády vyžadovalo. V druhé polovině padesátých let i v důsledku změn v mezinárodní situaci a v Sovětském svazu došlo i ke změnám v armádě. Přesto, že ještě na podzim 1956 se v souvislosti s událostmi v Maďarsku podílela armáda na opatřeních zajišťujících hranice s Maďarskem, bylo rozhodnuto o podstatném snížení plánovaných i reálných počtů v armádě. K prvnímu lednu 1957 byl plánován početní stav armády celkem 207 816 vojáků, k 1. lednu 1958 to bylo 203 598 vojáků a k 1. lednu dokonce „pouhých“ 183 934 vojáků.⁷ Tyto změny byly po celou dobu provázány reorganizací a redislokací některých útvarů a také ministerstva národní obrany.

V rámci velké reorganizace armády a ministerstva národní obrany byla na základě rozhodnutí ministra národní obrany ze dne 13. června 1958 zřízena v červenci 1958 i *Inspekce ministerstva národní obrany* (IMNO) jako kontrolní orgán.⁸ Náčelník IMNO byl přímo podřízen ministrovi národní obrany. V příloze k nařízení o zřízení IMNO byla stanovena její organizační struktura.

IMNO byla pověřena prováděním kontrol v oblastech bojeschopnosti a hospodárnosti v armádě. Kontroly měly zjistit nedostatky, jejich příčiny a navrhnout řešení. Náčelník IMNO nebyl zatím ustanoven. Od 15. července 1958 až do 5. října 1958 vykonával tuto funkci v zastoupení starší důstojník IMNO plk. Rudolf Votruba a následně od 6. října 1958 až do 5. listopadu 1961 zástupce náčelníka IMNO pplk. Jaromír Lipina.

Skutečnost, že po celou dobu relativně krátkého působení inspekce nebyl ustanoven ani

Plk. Rudolf Votruba. Fotoarchiv VHA Praha

Plk. Jaromír Lipina. Fotoarchiv VHA Praha

⁷ *Historie československé armády*, sv. 7, Praha: Ministerstvo obrany České republiky–AVIS, 2008, s. 31.

⁸ VÚA – VHA, Rozhodnutí ministra národní obrany ze dne 13. června 1958, č. j. 0015474–OMS, s. 1.

její náčelník přesto, že byla na tuto funkci plánována hodnost generálporučíka, svědčí o tom, že inspekce nebyla považována za příliš důležitou. Dne 1. září 1961 byl vydán rozkaz náčelníka IMNO č. 07/61 o likvidaci složky IMNO.⁹ Tímto dnem IMNO ukončila působnost. Kontroly, které inspekce prováděla, přešly na jiné složky ministerstva národní obrany.

Na počátku šedesátých let ovlivnily vývoj v armádě důležité mezinárodní i vnitropolitické události. V roce 1960 byla přijata nová ústava a vyhlášeno vybudování socialismu v Československu. Byl změněn i název státu na Československá socialistická republika. V roce 1961 byl přijat dlouho připravovaný zákon o obraně Československé socialistické republiky č. 40/1961 Sb. Obsahoval klíčová nařízení a normy v oblasti obrany státu. Zdůrazňoval, že zabezpečení obranyschopnosti řídí KSČ a využívá k tomu spojenecké svazky v rámci Varšavské smlouvy. Z ústavy a ze zákona o obraně potom vycházely všechny předpisy a normy, jimiž se armáda ve své činnosti řídila.

Mezinárodní situace na počátku šedesátých let nebyla příznivá. V roce 1961 došlo k jejímu prudkému zhoršení v důsledku Berlínské krize. V roce 1962 následovalo rozmístění sovětských raket středního doletu na Kubě a v jeho důsledku k dalšímu vyhrocení vztahů mezi USA a SSSR. Varšavská smlouva i Československo provedly mimořádná vojenská opatření. Byly zvýšeny i plánované mírové počty armády na 201 887 vojáků.¹⁰ Komplikace se projevily i ve vývoji ekonomiky. Cestu z obtížné hospodářské situace hledal 12. sjezd KSČ, který se konal v prosinci roku 1962. Za jeden z důležitých úkolů, jehož realizace měla přispět ke zlepšení stávající situace, označil sjezd posílení a zefektivnění kontrolní činnosti na všech stupních řízení. Na počátku roku 1963 byly úkoly sjezdu rozpracovávány na podmínky jednotlivých rezortů včetně ministerstva národní obrany.

Plk. Antonín Šelešovský.
Fotoarchiv VHA Praha

Dne 23. dubna 1963 vydal ministr národní obrany rozkaz č. 4, který obsahoval *Statut ministerstva obrany* s platností od 1. dubna 1963.¹¹ V článku 1. nařizoval zřídit Inspekci ministra národní obrany (IMNO) v přímé podřízenosti ministrovi. Zároveň v uvedeném rozkaze nařizoval ministr národní obrany náčelníku generálního štábu vydat tabulky mírových počtů odpovídající nařízeným změnám do 30. dubna 1963. V příloze uvedeného rozkazu ministra národní obrany článku XI. bylo upřesněno postavení IMNO a stanoveny její obecné úkoly. Další podrobný rozkaz ministra národní obrany vymežující působnost a úkoly IMNO byl vydán dne 3. července 1963. Rozkaz ministra národní obrany 010 upřesňoval rozhodnutí ústředního výboru KSČ o provádění kontrolní činnosti v Československé lidové

⁹ VÚA – VHA, Rozkaz náčelníka inspekce MNO ze dne 1. září 1961, č. j. 04210, s. 3. čl. 6.

¹⁰ *Historie československé armády*, sv. 7, Praha: Ministerstvo obrany České republiky – AVIS, 2008, s. 156.

¹¹ VÚA – VHA, Rozkaz ministra národní obrany č. 004 ze dne 23. března 1963.

armádě (ČSLA). Vedle IMNO se na kontrolní činnosti měla podílet také Ústřední komise lidové kontroly a statistiky (ÚKLKS). Součástí rozkazu byly i přílohy č. 1 a 2, které přesně specifikovaly postavení a úkoly ÚKLKS a IMNO. Do funkce náčelníka IMNO byl dne 22. ledna 1963 jmenován plk. Antonín Šelešovský.

V druhé polovině 60 let došlo k dalším změnám ve velení a řízení v ČSLA. Od roku 1966 se předpokládal vznik nového kontrolního orgánu – Generálního inspektorátu ozbrojených sil ČSSR jako orgánu nezávislé vojenské kontroly. Dne 27. října 1966 byl vydán rozkaz ministra národní obrany 010. Jeho součástí byla i příloha 2 – *Prozatímní statut ministerstva národní obrany*. V části X avizuje vytvoření *Generálního inspektorátu ČSLA*.¹² Příprava ke zřízení Generálního inspektorátu a projednávání otázek s tím spojených probíhalo až do podzimu 1967. Dne 25. října 1967 byl prezidentem republiky Antonínem Novotným ustanoven do funkce Generálního inspektora Československé lidové armády generálporučík Karel Rusov. Následoval rozkaz ministra národní obrany č. 016 ze dne 6. listopadu 1967 s názvem *Zřízení funkce generálního inspektora Československé lidové armády a opatření k vytvoření Generálního inspektorátu Československé lidové armády*.¹³ Přesto, že byly koncem února 1968 schváleny tehdejšími náčelníkem generálního štábu generálem Otakarem Rytířem tabulky počtů Generálního inspektorátu ČSLA, nedošlo k jeho faktickému zřízení. Hlavním důvodem byla zřejmě složitá vnitropolitická situace a vývoj v KSČ i ve společnosti označovaný jako pražské jaro 1968.

V lednu 1968 byl zahájen demokratizační proces, v jehož rámci sílil tlak i na demokratizaci armády a na odstoupení jejích vrcholných představitelů. Ti byli obviňováni z podpory Antonína Novotného, který byl nakonec donucen odstoupit v lednu 1968 z funkce prvního tajemníka ÚV KSČ a v březnu 1968 i z funkce prezidenta. V tisku, a to i v armádním, byly na jaře 1968 zveřejňovány rozsáhlé úvahy o přípravě zneužití armády na přelomu roku 1967–1968. Z podpory tak zvaného konzervativního křídla ve vedení KSČ byli obviňováni i nejvyšší představitelé armády včetně ministra národní obrany. V březnu 1968 dokonce spáchal sebevraždu náměstek ministra národní obrany gen. Vladimír Janko. Z funkce ministra národní obrany byl nakonec odvolán armádní generál Bohumír Lomský. Na jeho funkci byl ustanoven generál Martin Dzur. Z funkce odešel rovněž náčelník generálního štábu ČSLA gen. Otakar Rytíř.¹⁴ Na jeho místo byl ustanoven dne 19. dubna 1968 gen. Karel

Gen. Ing. Karel Rusov.
Fotoarchiv VHA Praha

¹² VÚA – VHA, Příloha číslo 2 prozatímního statutu ministerstva národní obrany ze dne 27. října 1966, č. 010, čl. 105.

¹³ VÚA – VHA, RMNO č. 016/1967 ze dne 6. listopadu 1967.

¹⁴ Generálové Vladimír Janko, Bohumír Lomský i Otakar Rytíř patřili k vojákům, kteří za 2. světové války působili v Sovětském svazu a zúčastnili se bojů československých jednotek od Sokolova až do konce války. Patřil k nim i generál Miroslav Šmolgas. Karpatsko dukelské operace se v hodnosti četaře zúčastnil i nový ministr národní obrany Martin Dzur, který po únoru 1948 působil v obranném zpravodajství v jehož čele stál nechvalně známý Bedřich Reicin.

Gen. Miroslav Šmolčas.
Fotoarchiv VHA Praha

Rusov, stávající generální inspektor ČSLA. Generálním inspektorem ČSLA se stal generál Miroslav Šmolčas.

Vzhledem k prohlubující se vnitropolitické krizi, jejíž důsledky se dotýkaly i života armády se nepodařilo definitivně vyřešit problémy spojené se vznikem Generálního inspektorátu ČSLA, a to přesto, že od května 1968 do podzimu 1968 proběhla řada jednání a byly vypracovány podrobné dokumenty, jejichž obsah byl projednán na různých úrovních. Negativní vliv měla i okupace Československa vojsky Varšavské smlouvy 21. srpna 1968. Nepodařilo se tak splnit úkol, který vyplýval z rozkazu ministra národní obrany č. 016 z 6. listopadu 1967, kde bylo generálnímu inspektorovi ČSLA uloženo organizovat přípravné práce k vytvoření Generálního inspektorátu ČSLA, aby tento mohl zahájit činnost k 1. září 1968.

Dne 20. listopadu 1968 byl vydán rozkaz ministra národní obrany číslo 014 – *Zřízení generálního inspektorátu ČSLA*.¹⁵ Přes dlouhou a obtížnou přípravu k vytvoření Generálního inspektorátu ČSLA byla jeho činnost velmi krátká

a omezená. Jedním z hlavních důvodů byla skutečnost, že celý proces probíhal v období, kdy v Československu došlo k neúspěšnému pokusu o demokratizaci společnosti, který byl ukončen vstupem vojsk států Varšavské smlouvy na naše území 21. srpna 1968.

Od nástupu Gustava Husáka do čela KSČ v dubnu roku 1969 následoval proces normalizace. Armáda byla nedílnou součástí společnosti. Také v ní probíhaly demokratizační procesy, které byly nástupem Husákova vedení rázně ukončeny. Československá lidová armáda jako mocenský nástroj státu se stala objektem normalizace jako jedna s prvních. Tisíce důstojníků a praporčíků muselo armádu opustit. Zároveň pokračovala v průběhu roku 1969 rozsáhlá reorganizace a redислоkace armády. Vyplývala ze skutečnosti, že v důsledku podpisu smlouvy o dočasném pobytu sovětských vojsk na našem území ze dne 16. října 1968 uvolňovaly naše útvary prostory pro jednotky Střední skupiny sovětských vojsk, které zůstaly na našem území. Na základě rozkazu ministra národní obrany a nařízení náčelníka generálního štábu o organizačních a dislokačních změnách v Československé lidové armádě ze dne 25. června 1969 byl dnem 1. 9. 1969 zrušen Generální inspektorát ČSLA. Současně bylo rozhodnuto o znovuzřízení Inspekce ministra národní obrany.¹⁶

¹⁵ VÚA – VHA, Rozkaz ministra národní obrany č. 014 ze dne 20. listopadu 1968.

¹⁶ VÚA – VHA, Rozkaz ministra národní obrany a nařízení náčelníka generálního štábu o organizačních a dislokačních změnách v Československé lidové armádě ze dne 25. června 1969, č. j. 002540/29–13–69.

Inspekce ministra národní obrany 1969–1989

Dne 1. září 1969 vznikla Inspekce ministra národní obrany. Byla zřízena na základě stejného rozkazu, kterým došlo ke zrušení Generálního inspektorátu ČSLA. Řešení otázek souvisejících s opětovným zřízením inspekce dostal za úkol její poslední náčelník plk. PhDr. Antonín Šelešovský, který byl pověřen funkcí náčelníka oddělení vševojskové kontroly – zástupcem náčelníka Inspekce ministra národní obrany. Náčelníkem Inspekce ministra národní obrany byl ustanoven generál ing. Jan Voštěra.¹⁷

V roce 1970 byly vydány *Směrnice pro kontrolní činnost v Československé lidové armádě Všeob-5-4*, kde byly uvedeny hlavní zásady provádění kontrolní činnosti v rámci ČSLA. Předpis vymezuje IMNO takto: „...objektivním kontrolním orgánem ministra národní obrany je inspekce ministra národní obrany (IMNO), která provádí kontrolní činnost podle jeho pokynů.“¹⁸ Jedna z hlavních zásad, která je ve směrnících zdůrazněna zní: „...rozhodující zásadou kontrolní činnosti v ČSLA je zásada, že kdo řídí, ten kontroluje.“¹⁹ Směrnice určují a sjednocují zásady, formy a metodické postupy provádění kontrol v ČSLA. V roce 1972 byly vydány *Směrnice pro provádění inspekčních prohlídek, závěrečných kontrol a komplexních prověrek a zásady pro hodnocení jejich výsledků* s označením *Všeob-5-5*, které upřesňovaly a rozšiřovaly obsah směrnic z roku 1970.

V květnu 1976 byl ministrem národní obrany gen. Martinem Dzürem vydán doplněk směrnic *Všeob-5-4* a současně bylo změněno jejich označení na *Všeob-sm-9*. Výše uvedené předpisy pro kontrolní činnost v armádě a pro působení IMNO byly používány do roku 1980. K 1. dubnu roku 1980 začal platit zcela nový předpis *Kontrolní činnost v Československé lidové armádě* s označením *Všeob-P-35*. Postavení IMNO se fakticky nezměnilo. Stejně jako v předcházejícím období představovala IMNO hlavní kontrolní orgán ministra národní obrany ČSSR, který se řídí jeho pokyny a metodicky provádí kontrolní činnost v ČSLA.

V roce 1985 byl vydán *Organizační řád Federálního ministerstva národní obrany v míru (Všeob-Ř-10)*.²⁰ V uvedeném organizačním řádu byly stanoveny povinnosti a úkoly náčelníka IMNO:

- Provádět kontroly zaměřené na plnění rozkazů presidenta ČSSR, usnesení Rady obrany státu a vlády, plnění rozkazů a nařízení ministra;

Gen. Ing. Jan Voštěra.
Fotoarchiv VHA Praha

¹⁷ VÚA – VHA, č. j. 01216/82–1969–15 ze dne 16. prosince 1969.

¹⁸ Správní archiv Armády České republiky Olomouc. (SA AČR), Směrnice pro kontrolní činnost v Československé lidové armádě ze dne 29. července 1970. s. 8, odst. 9.

¹⁹ SA AČR, s. 7 odst. 5.

²⁰ SA AČR, Organizační řád Federálního ministerstva národní obrany v míru z roku 1985. s. 75, čl. 10.

- navrhovat a zpracovávat hlavní zásady kontroly v národním hospodářství a ve státní správě pro podmínky ČSLA;
- provádět kontrolní činnost v oblasti připravenosti vojsk, plnění vševojskových úkolů, technického zabezpečení, týlu a rozvoje ekonomiky;
- na pokyn ministra provádět zvláštní kontroly v oblasti zabezpečení obrany ČSSR;
- průběžně zpracovávat výsledky kontrol a předkládat ministrovi návrhy řešení zjištěných nedostatků;
- zajistit vyřízení stížností a žádostí vojáků zaslaných na IMNO nebo do kanceláře ministra národní obrany, zabezpečit jejich prošetření a předložit ministrovi národní obrany konečnou zprávu.

Náčelník IMNO dohlížel na provádění kontrolní činnosti ve všech oblastech působnosti IMNO. Každoročně zpracovávala jednotlivá oddělení příspěvky do Rozboru splnění úkolů IMNO ČSSR ve výcvikovém roce. Tento dokument obsahoval zhodnocení činnosti IMNO, soupis nedostatků vzniklých při kontrolách a obsahoval úkoly, které byly stanoveny na příští výcvikové období.

V roce 1986 došlo k dalším změnám v kontrolní činnosti v rámci ČSLA. Byl vydán nový předpis *Kontrolní činnost v působnosti federálního ministerstva národní obrany* se stejným označením jako předcházející předpis z roku 1980 – *Všeob-P-35*. Zásadní změna spočívala v zakotvení zásad a závazných postupů kontrolní činnosti v oboru působnosti celého Federálního ministerstva národní obrany, nikoliv jen v ČSLA. Do roku 1989, kdy byly v Československu uskutečněny významné společenské změny, jejichž výsledkem byla likvidace totalitního systému a obnovení demokracie, nedošlo v obsahu činnosti IMNO k zásadním změnám. K hlavním kontrolovaným oblastem, kterými se inspekce zabývala, patřily následující:

- vojenská kázeň a organizovanost života vojsk;
- plánování, řízení a provádění výcviku vojsk;
- postup velitelů a náčelníků při vyřizování stížností, žádostí a oznámení;
- technické zabezpečení jednotek a řešení problémů spojených s plněním norem provozu a ošetřování výzbroje a techniky;
- plnění hospodářských úkolů, kontrola výrobní a hospodářské činnosti;
- zabezpečení týlové oblasti zaměřené na vybavení kuchyňských bloků, hygiena skladů, zabezpečení vojsk ve VVP;²¹
- výstavba vojenských objektů se zaměřením na jejich zpoždování.

IMNO plnila úkoly na základně ročního plánu schváleného ministrem národní obrany. Kontroly probíhaly podle předpisu *Všeob P-35 Kontrolní činnost v Československé lidové armádě*.

Kontrola prováděná IMNO byla vždy uzavřena závěrečnou zprávou o zjištěných nedostacích. Kontrolovanému subjektu byla zaslána zpráva, jejímž předmětem bylo seznámení kontrolovaného subjektu s výsledkem kontrolní činnosti. Zpráva jasně vymezila zjištěné nedostatky, uložila k nápravě úkoly a stanovila jejich plnění k fixnímu datu.

Souběžně prováděla Inspekce i šetření stížností a oznámení, které obdržela od různých složek armády i jednotlivců. Například jen v průběhu roku 1987 šetřila inspekce do konce října celkem 51 stížností a oznámení.²² Výsledky činnosti inspekce byly předkládány ministru národní obrany buď průběžně formou informačních zpráv, nebo formou Rozboru plnění úkolů Inspekce ministra národní obrany na konci daného výcvikového roku.²³

²¹ VVP – vojenský výcvikový prostor

²² VÚA – VHA, Podklady 3. oddělení do rozboru náčelníka IMNO ze dne 30. října 1987, s. 1, odst. 3.

²³ VÚA – VHA, Podklady 3. oddělení do rozboru náčelníka IMNO ze dne 30. října 1987; Informační zpráva pro ministra národní obrany ČSSR ve věci zhodnocení úrovně efektivnosti kontrolní činnosti za stanovené období ze dne 11. července 1988.

Posledním výcvikovým obdobím v této časové etapě jsou roky 1987–1988. Úkoly pro Inspekci byly stanoveny na podzim roku 1987 a plněny do podzimu dalšího roku. V tomto výcvikovém roce byla činnost IMNO zaměřena na plnění úkolů stanovených rozkazem ministra národní obrany pro přípravu vojsk ČSLA, výcvikovými dokumenty a vlastním plánem kontrolní činnosti. Přednostně byly plněny úkoly uložené ministrem národní obrany vztahující se k vzniklým konkrétním problémům a nedostatkům. Jednotlivé úkoly byly ovlivněny politicko-výchovnou a stranickou činností, což se projevovalo při samotném organizování, řízení a přípravě kontrolní činnosti. Do kontrolní činnosti byly zahrnuty body vyplývající z usnesení sjezdů KSČ a ze zasedání ÚV KSČ. V Rozboru plnění úkolů IMNO ČSSR byl pro příslušníky inspekce vytyčen úkol: „*V souladu s požadavky 10. zasedání ÚV KSČ veškerá politická, ideově výchovná práce a stranická činnost se musí projevit ve zvýšení úrovně naší kontrolní činnosti a v působení na velitele a náčelníky kontrolovaného objektu ke zvýšení efektivnosti plnění jejich funkčních povinností.*“²⁴ Mezi hlavní úkoly patřilo zvyšovat úroveň politicko-výchovné, ideové a stranické práce u vojsk a vést vojska k hlubšímu pochopení mezinárodních politických vztahů a bojeschopnosti států Varšavské smlouvy.²⁵

Také v rámci IMNO byl kladen důraz na plnění úkolů bojové pohotovosti a připravenost jeho příslušníků. Denně probíhalo bojové rozdělení a byl stanovován výkon služby operačního důstojníka. Příslušníci IMNO si museli neustále prohlubovat znalosti v oblasti vedení obranného boje, použití techniky ČSLA a v potřebném rozsahu znát techniku armád NATO.

Z vyhodnocení kontrolní činnosti za celé výcvikové období vyplynulo, že bylo provedeno 33 plánovaných kontrol uložených ministrem národní obrany.²⁶ V součinnosti se stranickými orgány bylo na IMNO zasláno 120 žádostí, stížností a oznámení. Z toho bylo vyhodnoceno 55% jako oprávněných a dále řešených. Inspekci bylo ministru národní obrany předloženo 39 informačních zpráv ze tří oddělení.²⁷ Sledováno bylo i plnění nové funkční náplně, která byla převedena na IMNO z Kanceláře ministra národní obrany, a to práce se stížnostmi a oznámeními, které dříve řešila sama kancelář. Ke dni 22. srpna 1988 bylo vydáno usnesení o šetření anonymů.²⁸

Gen. Zoltán Jakuš. Fotoarchív VHA Praha

²⁴ VÚA – VHA, Rozbor splnění úkolů Inspekce ministra národní obrany ČSSR ve výcvikovém roce 1987–1988 ze dne 20. října 1988, č. j. 1311–82, s. 4.

²⁵ Varšavská smlouva – vojenský pakt, který byl uzavřen mezi evropskými zeměmi východního bloku 14. 5. 1955 ve Varšavě. Byl rozpuštěn v roce 1991.

²⁶ VÚA – VHA, Rozbor splnění úkolů Inspekce ministra národní obrany ČSSR ve výcvikovém roce 1987–1988 z 20. října 1988, č. j. 1311–82, s. 9.

²⁷ VÚA – VHA VÚA – VHA, Rozbor splnění úkolů Inspekce ministra národní obrany ČSSR ve výcvikovém roce 1987–1988 z 20. října 1988, č. j. 1311–82, s. 9.

²⁸ VÚA – VHA VÚA – VHA, Rozbor splnění úkolů Inspekce ministra národní obrany ČSSR ve výcvikovém roce 1987–1988 z 20. října 1988, č. j. 1311–82, s. 18.

Gen. Ing. Jozef Turošík.
Fotoarchiv VHA Praha

Mezi hlavní úkoly směřující k odstranění zjištěných nedostatků při provádění kontrolní činnosti bylo zahrnuto vylepšení metodické přípravy a organizace kontrol. Byla přijata opatření na snížení administrativní činnosti. Podle dokumentů IMNO z tohoto období nic nenavštěvovalo tomu, že v následujícím roce dojde ke společenským změnám, které přinesly zásadní změny i do armády.

Od roku 1969 do roku 1989 došlo ve vedení IMNO k řadě změn. Již na počátku normalizace v roce 1970 byl z funkce odstraněn zastánce Akčního programu KSČ z dubna 1968 genmjr. Jan Voštera. Na jeho místo byl ustanoven od 6. července 1970 plk. Antonín Šelešovský. Dne 16. října 1973 jej ve funkci nahradil genmjr. Zoltán Jakuš. Funkci vykonával téměř 10 let do 28. září 1983. Posledním náčelníkem IMNO před sametovou revolucí se stal genpor. ing. Jozef Turošík. Funkci vykonával ještě několik měsíců po listopadu 1989, až do 28. února 1990.

Závěr

Kontrolní mechanismus v armádě byl obnoven po skončení 2. světové války až v roce 1946 v podobě úřadu *kontrolního a úsporného komisaře vojenské správy*. Do roku 1989 doznal řadu změn. V období let 1950–1958 a 1962–1963 samostatný kontrolní mechanismus v armádě neexistoval. V době jeho působení proběhlo mnoho změn v názvu, v zaměření a obsahu činnosti, v jeho organizační struktuře i v personálním obsazení. Dokladem toho je také skutečnost, že se v jeho čele vystříдалo celkem 13 důstojníků a generálů. Všechny změny odrážely vývoj ve společnosti a v armádě. K rozhodující změně došlo po uchopení moci komunistickou stranou v únoru 1948. Kontrolní mechanismus v armádě se zaměřoval na posuzování činnosti jednotlivých velitelských stupňů a dalších součástí armády vztahem k plnění úkolů, které byly pro armádu stanoveny vedením Komunistické strany Československa na jejich sjezdech nebo plenárních zasedáních ústředního výboru KSČ.

V armádě se vojáci a velitele setkávali s IMNO buď při plánovaných kontrolách, nebo při řešení mimořádných událostí, jako byly sebevraždy vojáků, úmrtí ve službě nebo v době volna, zběhnutí, dlouhodobé svévolné odloučení vojáků, při řešení nehod, majetkové trestné činnosti i při jiných příležitostech. Inspekce šetřila i anonymní udání. Pro výše uvedenou působnost byla Inspekce ministra národní obrany pro velitele obávanou institucí. Od roku 1969 do roku 1989 se obsah činnosti Inspekce ministra národní obrany radikálně neměnil.

prof. PhDr. František Hanzlík. CSc.
Katedra vojenského umění, Fakulta vojenského leadershipu, Univerzita obrany
Kounicova 65, 662 10 Brno, Česká republika
e-mail: frantisek.hanzlik@unob.cz